

PART II.

4.Descripció de l'objecte patrimonial i el seu context.

Esquema-resum de les idees més importants que desenvoluparem:

Farem una descripció general de la vila i castell de Barberà de la Conca a fi de copsar quin és la realitat actual del conjunt monumental objecte d'estudi i quin és el marc social on caldrà desenvolupar la nostra intervenció patrimonial.

4.1.El Castell del Temple de Barberà: estat actual.

En l'actualitat el Castell del Temple de Barberà constitueix un conjunt monumental de gran interès històric i arqueològic, però que es troba immers en un procés de degradació per causa de la falta d'ús.

En línies generals podríem descriure aquest Castell dient que està format pels elements següents:

-Un gran edifici de 4 plantes —que inclouen soterrani i golfes— integrat per la superposició de construccions d'èpoques diverses. Fruit de la degradació a què ha estat sotmès, presenta una part sense coberta —que correspon a l'antiga capella—, mentre que diverses intervencions arqueològiques recents¹ han deixat gran part de la planta baixa² sense trebols;³ d'altres parts de dita planta presenten diverses cales resultat d'una intervenció arqueològica practicada a mitjan dècada de 1980 i que van quedar obertes. Així mateix, el trebol de les golfes presenta algunes deficiències estructurals que no permeten l'ús públic d'aquest espai. De totes maneres, hi ha diversos espais que presenten un estat de conservació relativament bo; de fet, els espais que actualment presenten coberta i són accessibles corresponen a 712,97 m².

-Restes de fortificacions —una torre circular i muralles—, algunes de les quals completament arrasades, mentre que d'altres presenten immobles particulars adossats per la cara exterior al recinte.

-Restes de fonaments de diversos edificis.

-Dos grans espais no edificats, delimitats per les muralles i les altres edificacions; el més gran —situat al nord-est— és denominat *Pati* i l'altre —situat a l'extrem nord-oest— és conegut com a *Hort*.

L'annex núm. 5 inclou un plànol que mostra l'estat actual del Castell i situa les seves diferents parts.

4.2.La vila de Barberà de la Conca: descripció.

El municipi de Barberà de la Conca està situat al sud-est de la comarca de la Conca de Barberà i limita amb els termes municipals de Montblanc, Pira, Sarral i Solivella —a la mateixa Conca— i amb els de Cabra i Figuerola del Camp —pertanyents a l'Alt Camp—, i té una extensió de 26,43 km². Dins d'aquest terme, en el seu extrem nord-est, es troba també el poble d'Ollers.

El nucli de la vila de Barberà està constituït pel puig del mateix nom, petita elevació de 475 metres conformada per un altiplà central —la plaça del Promasó— flanquejat per dos cims —en un hi ha el Castell del Temple i en l'altre l'església parroquial de Santa Maria—. Encimbellats en els diferents graons del puig s'arreglaren les cases, seguint una estructura de vila tancada, tot i que avui han desaparegut els portals que en regulaven l'entrada.

La plaça del Promasó i el carrer major constitueixen els elements bàsics de l'organització urbana primitiva, tot i que la posterior obertura de la plaça de l'Hospital —coneguda popularment com a *plaça del Cafè*— i l'edificació en ella del local social de la Cooperativa ha desplaçat cap a aquest lloc la centralitat de gran part de l'activitat vilatana.

Un repàs a les dates que figuren en les façanes dels edificis de la part antiga del nucli urbà ens mostra que la segona meitat del segle XIX, coincidint amb la fase expansiva dels negocis vitivinícoles provocada per l'aparició de la fil·loxera a França, constituí un moment d'important activitat constructora.

A partir de la segona meitat de la dècada de 1970 s'inicià un feble procés de construcció de segones residències que, no obstant, ha donat lloc a la urbanització d'una part de la partida de Valldemur —immediata a l'antic *mur* que tancava la vila pel costat de migdia—, al voltant de la zona esportiva constituïda bàsicament per la piscina municipal.

Les construccions típiques de la vila són cases de planta baixa, dos pisos —de vegades només un—, golfes i celler. Els murs són de maçoneria i predominen les teulades de doble vessant.

4.3.El terme: característiques físiques.⁴

Tot i que alguns sectors del terme es caracteritzen per les ondulacions, no hi ha elevacions importants, només petits tossals, entre els quals destaca el Tossal Gros —on conflueixen els termes de Barberà, Cabra del Camp Figuerola i Prenafeta (Montblanc)—, que amb 867 metres constitueix el cim més elevat de la serra Carbonera, accident que separa físicament la Conca de l'Alt Camp.

El riu Anguera, afluent del Francolí, penetra en el municipi a través del terme d'Ollers i més endavant fa de límit entre els termes de Barberà i de Pira. Dins el sistema hidrogràfic local, però, destaquen el conjunts de torrents i rases que aporten les seves aigües al dit Anguera. Els més importants d'aquests cursos d'aigua són aquells que baixen del vessant septentrional de la serra Carbonera i zones immediates —Alberedes, Plantargues—, i en alguns moments de l'any —especialment a l'estiu— poden dur un cabal superior al mateix Anguera, a la seva arribada a Barberà.

Dits torrents i rases s'alimenten d'un seguit de fonts distribuïdes al llarg del seu curs, i que evidencien una notable riquesa aquífera del subsòl barberenc. Més endavant ens hi tornarem a referir en parlar dels conreus de regadiu.

El clima és de tipus mediterrani amb tendència continental, amb estius secs i calorosos i hiverns bastant freds, tot i que les precipitacions en forma de neu no són gaire freqüents, però sí que ho són les glaçades nocturnes.

La temperatura mitjana anual es situa al voltant dels 14° C, la mitjana d'hivern al voltant dels 7° C i la d'estiu supera els 20° C. Pel que fa a la mitjana pluviomètrica anual, es situa al voltant dels 550 mm, amb dos màxims als mesos de maig-juny i setembre-octubre i dos mínims en els mesos de juliol-agost i febrer.

Els vents típics de la zona són el serè —procedent de l'interior i de caràcter sec— i la marinada —procedent de la costa, fresc i humit—.

La vegetació natural estaria constituïda fonamentalment per boscos d'alzines (*Quercus ilex*) i algunes àrees de roure valencià (*Quercus faginea*), amb boscos de ribera al llarg dels torrents i de l'Anguera. Avui dia aquesta vegetació ha estat molt transformada i els conreus ocupen la major part del terme municipal.

La vegetació espontània que podem observar ara està constituïda per clapes de pi blanc (*Pinus halepensis*) i algunes d'alzines i roures, aïllades entre els conreus, mentre que el sector dels Jordans —vessant nord de la serra Carbonera— presenta boscos més extensos on es barregen pins i alzines, amb els corresponents sotaboscus. Així mateix, també hi ha zones cobertes de garriga, amb presència de pi blanc, i brolles de cipell i romaní.

Els cursos d'aigua presenten boscos de ribera —salzes, oms, freixes, etc.— més o menys alterats, fàcilment observables a través de les fotografies aèries.

4.4.El medi econòmic i social.⁵

La població viu principalment de l'agricultura. El conreu més important és la vinya, seguida dels cereals. Fins a mitjan segle XX hi havia hagut una presència notable de l'olivera, conreu avui pràcticament testimonial.

La major part de la producció de raïm local és convertida en vi i cava a Barberà mateix, en les instal·lacions de la Cooperativa agrícola —Societat Cooperativa Catalana de Barberà Vinícola—. L'empresa Concavins, també establerta al municipi, disposa igualment d'instal·lacions per a la producció de vi.

La ja referida presència de fonts —mitjançant la construcció de basses i sèquies— ha donat lloc a la formació de notables extensions de regadiu, on

es conreen productes d'horta i arbres fruiters. Una part d'aquests regadius són avui dia erms i els que estan conreats serveixen fonamentalment l'autoconsum.

Tot i que no fa gaires anys hi havia diverses granges avícoles i ramats d'ovelles i cabres, avui dia l'activitat ramadera es redueix pràcticament a una sola granja de porcs.

Darrerament s'ha creat una petita zona industrial, on, de moment, s'ha instal·lat una empresa del sector del metall i una altra del sector de la fusta. Malgrat que cap indicati fa preveure un *boom* industrial, l'establiment d'aquestes empreses industrials amplien notablement les perspectives de projecció econòmica de la vila.

La mitjana d'edat dels treballadors del sector primari és força elevada —de fet hi ha molta terra treballada per jubilats—. Les raons d'aquesta situació cal anar-les a buscar en la duresa del treball, la inseguretad de les collites i també en l'evolució del mercat. Així, la major part dels barberencs de menys de 50 anys treballen en els sectors secundari i terciari, en empreses situades majoritàriament fora del municipi. L'establiment i ampliació de les dues citades empreses industrials podria aturar la tendència a buscar feina fora del municipi, fenomen que en molts casos ha acabat afavorint canvis de residència.

Taula núm. 1

POBLACIÓ OCUPADA (RESIDENTS) (%)

	Municipi		Comarca		Catalunya	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Per sectors d'activitat:						
Agrari	8.9	40.3	19.5	17.2	4.9	3.7
Indústria	22.2	26.0	39.9	37.1	35.7	36.2
Construcció	5.2	7.1	7.1	9.5	5.3	8.2
Serveis	22.2	26.6	28.2	36.2	45.6	51.9
No hi consta	41.5	.	5.3	.	8.5	.
Total ocupació	135	154	6.282	6.535	1.839.097	2.255.430

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

La tendència demogràfica del municipi ha estat decreixent a partir del desastre de la fil·loxera. El període comprès entre 1950 i 1975 constituí el de més forta emigració i va donar lloc a una pèrdua de població superior al 50 %. De fet el balanç demogràfic des de la plaga de la fil·loxera fins avui ens mostra una pèrdua del 71,5 % de la població. Aquesta tònica ha continuat fins avui —el 1981 hi havia 438 habitants, el 1991 n’hi havia 424 i el 1996 només 401—, tot i que en l’actualitat sembla haver-se frenat aquest descens de població —el padró de l’any 2000 ofereix un lleuger ascens amb 409 habitants—⁶.

Les característiques demogràfiques de Barberà són anàlogues a les de gran part del camp català: l’envelliment de la població i la seva escassetat en constitueixen els trets més visibles.

Taula núm. 2.

POBLACIÓ.

Per edats (%)	Municipi			Comarca			Catalunya		
	1981	1991	1996	1981	1991	1996	1981	1991	1996
de 0 a 14 anys	16.0	12.7	11.5	20.2	16.0	13.6	24.9	17.8	14.7
de 15 a 64 anys	61.9	60.4	58.1	62.3	61.8	62.5	64.0	67.9	69.0
de 65 anys i més	21.9	26.9	30.4	17.3	22.2	23.9	11.0	14.3	16.3
no hi consta	0.2	.	.	0.2	.	.	0.1	.	.
Total població	438	424	401	18.268	18.001	18.285	5.956.414	6.059.494	6.090.040

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Hi ha, però, una població *flotant* de certa importància, constituïda per estiujants i estandants de cap de setmana, situació que queda reflectida en la següent estadística d’usos dels habitatges, on podem copsar el predomini dels habitatges secundaris.

Taula núm. 3.

HABITATGES FAMILIARS SEGONS TIPUS (%).

	Municipi		Comarca		Catalunya	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Principals	33.3	41.3	54.9	56.4	71.6	70.9
Secundaris	66.7	51.1	32.8	26.7	13.5	17.2
Vacants	0.0	7.6	12.3	16.4	14.9	11.6
Altres	.	0.0	.	0.5	.	0.3
Total habitatges	436	380	9.821	10.319	2.452.869	2.721.383

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

En la taula precedent es comptabilitza un descens del nombre total d'habitatges entre 1981 i 1991, la qual cosa només ens podem explicar per errors en el cens, ja que l'activitat constructora no ha cessat en tots aquests anys i el nombre d'habitatges desapareguts —enderrocs practicats per l'Ajuntament en edificis ruïnosa— no arriba a 10.

4.5. Comunicacions.

La principal via de comunicació que transcorre pel municipi és l'autopista A-2, amb sortides al Pla de Santa Maria —a 9 km— i a Montblanc —a 5 km—. La vila de Barberà està comunicada mitjançant una carretera local que forma part de la ruta més directa entre els monestirs de Santes Creus i de Poblet.

A 6 km hi ha l'estació de ferrocarril de Montblanc —línia Barcelona-Lleida de RENFE—, però la xarxa comarcal de transports públics no fa fàcil la connexió per poder arribar a Barberà.

Tenint en compte el pes demogràfic i econòmic de Barberà, podem dir que disposa d'una xarxa de comunicacions prou potent, tot i les mancances dels transports públics comarcals de línia regular.

Barberà de la Conca es troba situada en un punt estratègic de la *geografia patrimonial* catalana, al costat de Montblanc i del monestir de

Poblet, i constitueix la connexió més apropiada per anar des d'aquest darrer fins al monestir de Santes Creus.

El trajecte, mitjaçant l'autopista A-2, des de Barcelona i les ciutats de la seva àrea metropolitana oscil·la al voltant de 1 hora.

Esquema-resum de les conclusions més importants:

La vila de Barberà presenta les característiques típiques de moltes viles catalanes situades a l'interior del país. La tendència al despoblament i una relativa absència d'activitats econòmiques amb *futur* es combinen per a donar lloc a un medi social regressiu.

La tendència regressiva de la vila ha afectat negativament el Castell del Temple. La falta d'ús ha donat pas a un procés de degradació. No obstant, el conjunt monumental reuneix interès i conserva amplis espais que poden ser rehabilitats amb una certa facilitat.

La proximitat del grans monestir del Císter, de la vila monumental de Montblanc i les vies de comunicació existents permeten ser optimistes quant a la capacitat d'atracció de públic que tindria el Castell del Temple un cop intervingut.

Notes.

¹ En les quals hem intervingut directament i n'hem inclòs els informes resultants en aquesta Tesi (vegeu l'Annex núm. 3).

² Planta 0 en les nostres planimetries. Vegeu l'Annex núm. 5.

³ Malgrat que la variant *trebol* —*trespol*— no ha estat inclosa en alguns dels diccionaris considerats normatius —si que la recull, però, Coromines (DECLC)—, serà emprada per nosaltres pel fet de ser la que apareix a les fonts que estudiarem i per ser la forma que encara avui dia es fa servir a la Conca de Barberà.

⁴ Hem consultat fonamentalment Masalles; Mestres; Pujadas (1987).

⁵ La informació corresponent al present apartat procedeix fonamentalment de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

⁶ *Anuario El País 2002* (2002). Madrid: Ediciones El País.